

İqtisadi təhlükəsizliklə informasiya təhlükəsizliyinin qarşılıqlı əlaqəsi

Rasim Əliquliyev¹, Rasim Mahmudov²

^{1,2}AMEA *İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu*

¹director@iit.ab.az, ²rasimmahmudov@gmail.com

Xülasə— Məqalədə iqtisadi təhlükəsizliklə informasiya təhlükəsizliyinin qarşılıqlı əlaqəsi araşdırılır. **İnformasiya və biliklərin əsas iqtisadi resurslara çevrildiyi informasiya iqtisadiyyatında informasiya təhlükəsizliyinin artan rolu göstərilir.** İqtisadi təhlükəsizliyin mühüm istiqamətləri olan istehsal, maliyyə və infrastruktur təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, eləcə də intellektual mülkiyyətin, fərdi məlumatların qorunması və iqtisadi cinayətkarlıq məsələləri informasiya təhlükəsizliyi prizmasından analiz edilir. **İnformasiya iqtisadiyyatının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə bağlı təkliflər irəli sürülür.**

Açar sözlər— iqtisadi təhlükəsizlik; informasiya təhlükəsizliyi; informasiya iqtisadiyyatı; intellektual mülkiyyət; elektron pullar; kibercinayətkarlıq; fərdi məlumatlar

I. GİRİŞ

Milli təhlükəsizliyin ayrı-ayrı sahələri bir-biri ilə bağlıdır və biri digəri olmadan təmin edilə bilməz. Məsələn, hərbi təhlükəsizliyin təyin edilməsi üçün müvafiq elmi-texniki və iqtisadi potensialın mövcudluğu zəruridir. Həmçinin demografik təhlükəsizlik əhalinin real gəlirlərindən və iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılıdır. Eyni zamanda, iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün kifayət qədər yüksək ixtisaslı əmək resurslarının olması vacibdir. Eləcə də, milli təhlükəsizliyin istənilən sahəsinin etibarlılığı, dayanıqlılığı iqtisadi təhlükəsizliklə bilavasitə bağlıdır. Yəni istənilən sahənin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün maddi əsaslar lazımdır. Ona görə də hesab etmək olar ki, iqtisadi təhlükəsizlik milli təhlükəsizliyin ən vacib komponentlərindən biridir.

İqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması – ölkənin suverenliyinin təmin olunmasının qarantıyası, cəmiyyətin sabitliyinin və normal fəaliyyətinin, müvəffəqiyyətə nail olmanın əsas şərtlərindən biridir. Bu, onunla izah olunur ki, iqtisadiyyat dövlətin, cəmiyyətin və şəxsiyyətin fəaliyyətinin ən mühüm istiqamətlərindən biridir. İqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmadığı şəraitdə milli təhlükəsizlikdən söhbət gedə bilməz. Ona görə də iqtisadi təhlükəsizlik dövlətin ən vacib prioritetlərindən biri sayılır.

İqtisadi təhlükəsizlik milli təhlükəsizliyin digər elementləri ilə sıx surətdə bağlıdır. Belə ki, milli təhlükəsizliyin bütün digər elementləri iqtisadi amillə əlaqədardır. İqtisadi təhlükəsizlik, sabitlik olmayan yerdə dövlətin hərbi güdrətindən, sərhədlərinin təhlükəsizliyindən, sosial təminatdan, ictimai təhlükəsizlikdən, ekoloji problemlərin həllindən danışmağa dəyməz.

Son zamanlar informasiya texnologiyaları, o cümlədən İnternet-texnologiyalar idarəetmə, maliyyə, texniki

infrastruktur, istehsal, xidmət, məişət və s. sahələrə geniş tətbiq edilməkdədir. Bu texnologiyaların təsiri ilə bank işi, dövlət idarəetməsi, səhiyyə, təhsil, kütləvi informasiya vasitələri, nəqliyyat, rabitə kimi əhəmiyyətli sahələri ciddi transformasiyaya uğrayır. İqtisadi sahələrdə informasiyanın, informasiya texnologiyalarının rolu artdıqca informasiya təhlükəsizliyi məsələləri də iqtisadi sektor üçün mühüm əhəmiyyət kəsb etməyə başlayır.

II. İNFORMASIYA İQTİSADİYYATI VƏ İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİK

İnformasiya iqtisadiyyatının əsasını informasiya və biliklər təşkil edir. İnformasiya iqtisadiyyatında informasiya və biliklər əsas istehsal və xidmət amilləri sırasında xüsusi əhəmiyyət kəsb etməyə başlayır. İnformasiya iqtisadiyyatında əhəmiyyətli resurs növlərinə informasiya resursu da əlavə olunur. Artıq maddi istehsal sahələrində də yüksək səmərəlilik yalnız informasiya resurslarının toplanması, emalı, istifadəsi hesabına mümkündür. İnformasiya resursları sənədlər, verilənlər bazaları, alqoritmlər, kompüter proqramları, ədəbiyyat, incəsənət və elmi əsərlər şəklində maddiləşir. Ölkənin, regionun, müəssisənin informasiya resursları öz əhəmiyyətinə görə xammal, material, enerji, faydalı qazıntılar və s. kimi strateji resurs sayılır [1].

İnformasiya resursu – informasiya sistemlərindəki (kitabxanalarda, arxivlərdə, fondlarda, verilənlər banklarında və s.) sənədlər və sənəd massividir, yəni sənədləşdirilmiş biliklərdir. İnformasiya iqtisadiyyatında bu cür informasiya və biliklər maddi resurslardan daha böyük əhəmiyyətə malikdir. İnformasiya resursları informasiya məhsulları hazırlamaq üçün əsas xammal kimi çıxış edir. İnformasiya məhsulları da məhz insanın intellektual əməyinin nəticəsi olaraq ortaya çıxır və xidmətlər vasitəsilə paylanır. İnformasiya xidmətləri vasitəsilə informasiya məhsullarının təqdim edilməsi və əldə olunması reallaşdırılır. Bu əməliyyatın hüquqi əsasını tərəflər (təchizatçı və istehlakçı) arasında bağlanan müqavilə təşkil etməlidir. İnformasiya xidmətinin mənbəyi isə verilənlər bazasıdır. Əgər informasiya resursları, məhsulları və xidmətləri hər hansı iqtisadi fəaliyyət üçün dəyər təşkil edirsə, onlar əmtəə kimi çıxış edir.

İnformasiya resurslarının yenidən işlənməsi nəticəsində müxtəlif informasiya məhsulları yaradılır. İnformasiya məhsulu insanın intellektual fəaliyyətinin nəticəsidir və onun konkret elm sahəsi ilə bağlı xüsusi təsəvvürlərini əks etdirir. İnformasiya məhsulları müxtəlif daşıyıcılarda qeyd olunur. Digər maddi məhsullar kimi informasiya məhsulları da təkcə insan əməyinin nəticəsi deyil, həm də digər maddi məhsullar kimi xüsusiyyətləri özündə daşıyır, müəyyən dəyərə və istehlak keyfiyyətlərinə malikdir.

İnformasiya məhsulu – xüsusi növ əmtəədir. Bu növ əmtəə konkret qiymətə və ayrı-ayrı istehlakçılar üçün müəyyən

faydalılığa malik olmaqla yanaşı, bütün insan sivilizasiyası üçün ümumi əhəmiyyət daşıyır. İnformasiya bazarda dəfələrlə satıla bilər və bu zaman, o, öz istehlak dəyərini itirmir, mülkiyyətçinin əlindən çıxmır. Əgər enerjinin, xammalın, materialların, istiliyin istehsal məqsədilə istifadəsi fiziki tələbata və təbiətdə entropiyanın artmasına gətirib çıxarırsa, informasiyadan məqsədyönlü istifadə tamamilə əks nəticə verir – elmi biliklərin toplanmasına və çoxalmasına, ətraf mühitin və ictimai sistemlərin mühafizə səviyyəsinin yüksəlməsinə, entropiyanın azalmasına səbəb olur [2].

İnformasiyanın istehlak xüsusiyyəti onun seçilməsi, işlənməsi və məlumatın müvafiq forma və ya növdə təqdim edilməsi prosesində üzə çıxır. İnformasiyadan istifadə edərkən istehlakçı (sahibkar, mühəndis, menecer, rəhbər) onun iqtisadi, sosial, psixoloji imkanlarını və xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla qarşısına qoyulan məsələni daha yüksək səviyyədə həll edə bilər.

Əmtəyə çevrilən həmin informasiya resursları, məhsulları və xidmətlərinin təhlükəsizliyi informasiya təhlükəsizliyinin obyektini kimi çıxış edir. Bu baxımdan, informasiya iqtisadiyyatında bilik və informasiyanın təhlükəsizliyi məsələləri aktuallıq kəsb etməyə başlayır. Yəni informasiya təhlükəsizliyi informasiya iqtisadiyyatının təhlükəsizliyinə çevrilir. Ona görə də informasiyanın qorunması üsulları, əslində, həm də informasiya iqtisadiyyatının mühafizəsi tədbirləri kimi çıxış edir. Əgər sənaye iqtisadiyyatında nəqliyyat, rabitə sistemləri əsas iqtisadi infrastruktur kimi çıxış edirdisə, informasiya iqtisadiyyatında informasiya-kommunikasiya şəbəkələri, xüsusən İnternet əsas infrastruktur obyektinə çevrilir. Çünki əmtəə kimi çıxış edən informasiya bu şəbəkələr vasitəsilə ötürülür və qəbul edilir. Ona görə də şəbəkə infrastrukturunun təhlükəsizliyi informasiya iqtisadiyyatı təhlükəsizliyinin mühüm tərkib hissəsinə çevrilir.

III. İSTEHSAL TƏHLÜKƏSİZLİYİ

İstehsal təhlükəsizliyi – istehsal sferasında iqtisadi maraqların qorunma səviyyəsidir. Yəni potensial təhlükələrin qarşısının alınması üçün maddi sərvətlərin və xidmətlərin yaradılmasıdır. İstehsal təhlükəsizliyinin təmin olunmasının məqsədi istehsal strukturlarının stabil fəaliyyət göstərmələri və bütün mövcud resurslardan maksimum səmərəli istifadə etməklə rəqabətə davamlı məhsulların buraxılması üçün şəraitin yaradılmasıdır. Son dövrlərdə ənənəvi istehsal və xidmət sahələrinin sürətlə informasiyalaşdırılması prosesi gedir. Müəssisələrin idarə edilməsində, istehsal və xidmət proseslərində informasiya texnologiyaları, o cümlədən e-sənəd dövriyyəsinin tətbiqi edilir. Kağız daşıyıcılarında olan bütün sənədlər, informasiya elektron formaya keçirilir. Həmçinin müəssisələrdə müxtəlif informasiya bazaları yaradılır, informasiya sistemləri formalaşdırılır. Bütün bunlar həm də informasiya təhlükəsizliyinin obyektləri kimi çıxış edir. Ona görə də istehsal və xidmət müəssisələrində informasiya təhlükəsizliyinin əhəmiyyəti ön plana çıxır.

Müəssisənin informasiya təhlükəsizliyi – müəssisəyə aid informasiyanın icazəsiz daxil olmadan, dağıdılmadan, modifikasiyadan, gizlətmədən, ləngitmədən qorunma səviyyəsidir. Uzun müddət əməkdaşların və fiziki obyektlərin təhlükəsizliyi ilə məşğul olan müəssisələr üçün yeni təhlükəsizlik istiqaməti - informasiya təhlükəsizliyi aktuallaşır.

İstehsal sahələrinin informasiyalaşdırılması bəzi neqativ hallar, o cümlədən istehsal casusluğu üçün də yeni imkanlar yaradır. İstehsal casusluğu dedikdə, hakerlər tərəfindən istehsal sirlərinin (yeni məhsul və marketinq strategiyası barədə texniki sənədlərin, informasiyanın) oğurlanması nəzərdə tutulur. Hakerlər bunu daha çox korporasiyaların, şirkətlərin maraqları üçün edirlər. Dələduzluq və ya istehsal casusluğu kimi iqtisadi cinayətkarlıq sahələrində daha çox şirkət əməkdaşlarının özləri çıxış edirlər. BMT-nin məlumatına görə, bu tip cinayətlərin 90%-dən çoxu məhz şirkət əməkdaşları tərəfindən törədilir. Ona görə də müəssisələrdə informasiya-iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasında insan faktoru mühüm rol oynayır. Bu isə müəssisələrdə düzgün kadr siyasətinin həyata keçirilməsinə, əməkdaşların maraqlarına qarşı həssaslıq göstərilməsinə tələb edir [3].

IV. İNFRASTRUKTUR TƏHLÜKƏSİZLİYİ VƏ İQTİSADI KİBERCİNAYƏTKARLIQ

İqtisadi təhlükəsizliyə təhdidlər sırasında bu sahənin kriminallaşması, korrupsiya və mütəşəkkil cinayətkarlıq hallarının artması, bütün bunların iqtisadi sferaya təsiri mühüm yer tutur.

İnformasiya iqtisadiyyatında kibertəhlükəsizlik informasiya texnologiyalarının inkişafı və İnternet-xidmətlər üçün mühüm rol oynayır. Kibertəhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi və vacib informasiya infrastrukturlarının qorunması hər bir dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunması baxımından mühüm rol oynayır. İnternetin və onun istifadəçilərinin təhlükəsizliyinin yüksəldilməsi dövlət siyasətinin əsas prioritetlərindən birinə çevrilir.

Həmçinin infrastruktur təhlükəsizliyi iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm istiqamətlərindən biridir. İnfrastruktur təhlükəsizliyi – milli iqtisadiyyat infrastrukturunun fasiləsiz fəaliyyətinin təmin edilməsidir. Bu sahədə fasiləsizliyin təmin edilməsi ilə ictimai istehsal proseslərinin dayanıqlı və effektiv şəkildə reallaşdırılması həyata keçirilir. İnfrastruktur təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin məqsədi istehlakçılara infrastruktur xidmətlərinin göstərilməsi və təqdim olunan məhsulların mühafizəsi üçün qarantıyanın yaradılması, həmçinin vacib iqtisadi maraqlara daxili və xarici təhdidlərin mövcudluğu şəraitində ölkənin iqtisadi sisteminin dayanıqlı fəaliyyət göstərməsi üçün zəruri ilkin infrastruktur şərtlərinin təmin olunmasıdır.

Kibercinayətkarlıqla mübarizə də milli kibertəhlükəsizliyin və vacib informasiya infrastrukturunun qorunması strategiyasının tərkib hissəsidir. Kibercinayətkarlar dələduzluq, identikliyin oğurlanması kimi adi kompüter cinayətləri törətməklə yanaşı, mühüm informasiya infrastrukturlarına da hücumlar edirlər. İnformasiya texnologiyalarından asılılığın artması vacib infrastrukturlarının bu cür hücumlar qarşısında zəif cəhətdir. Bu hücumlar, əsasən, kompüter və rabitə şəbəkələri ilə bağlı sistemlərə edilir. Müvafiq hücumlar nəticəsində böyük sosial-iqtisadi infrastruktur ciddi ziyan görə bilər. Bu da dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyi üçün ciddi problemlərdən biridir [3].

V. MALİYYƏ TƏHLÜKƏSİZLİYİ

İnformasiya texnologiyalarının, xüsusilə İnternetin təsiri ilə iqtisadiyyatda baş verən əsas tendensiyalardan biri məhz rəqəmsallaşma prosesləridir. Yəni insan müasir texniki vasitələrin

köməyi ilə real obyektlərlə deyil, onların təsvirləri, simvolları ilə qarşılıqlı əlaqədə olur. Rəqəmsallaşma prosesi daha çox maliyyə, pul-kredit sistemlərində müşahidə olunur. O cümlədən kağız, metal pulları elektron pullar, nağd ödənişləri nağdsız ödənişlər əvəz edir, elektron ödəniş sistemləri meydana gəlir və inkişaf edir.

Maliyyə təhlükəsizliyi iqtisadi təhlükəsizliyin ən vacib tərkib hissələrindən biridir. Maliyyə təhlükəsizliyi praktiki olaraq ölkənin istər makroiqtisadi, istərsə də mikroiqtisadi səviyyədə bütün iqtisadi fəaliyyət sahələrinə təsir göstərir. Yəni maliyyə təhlükəsizliyi ölkənin bütün iqtisadi münasibətlər sisteminin stabil fəaliyyət göstərməsi üçün mühüm faktordur. Ölkənin maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsi büdcə-vergi, pul-kredit, həmçinin valyuta tənzimlənməsi siyasətinin düzgün həyata keçirilməsi ilə bağlıdır.

Elektron pulların, elektron ödəniş sistemlərinin meydana gəlməsi ilə iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm istiqaməti olan maliyyə təhlükəsizliyi həm də informasiya təhlükəsizliyi kimi çıxış etməyə başlayır.

Nağd ödəniş bəzi məhsul alıcılarının fərdi məlumatlarını gizli saxlamağa imkan verir. Ona görə də bir çox cinayət işlərində nağd ödənişlərdən istifadəyə üstünlük verirlər. Anonim ödənişlərə tələbat elektron ödəniş sisteminin və elektron pulların hazırlanmasına səbəb oldu. Elektron pullar identifikasiya, rəsmi emissiya tələb etmir. Ona görə də hüquq-mühafizə orqanları cinayətkarlara tərəf istiqamətlənən elektron pul axınlarını izləyə bilmirlər.

E-biznes mühitində mallara görə ödəniş edilərkən hökmən istehlakçının ödəniş məlumatlarının konfidensiallığı təmin olunmalıdır. Təhlükəsiz transaksiya tələb edir ki, təchizatçı istehlakçının ödəniş məlumatlarını bilməsin. Konfidensiallıq problemi kommersiya transaksiyasını həyata keçirərkən istehlakçının anonimliyi problemi ilə sıx bağlıdır. İstehlakçının anonimliyinə ödənişin anonimliyi ilə qarşılıqlı əlaqənin anonimliyi daxildir.

Lakin konfidensiallığın və anonimliyin qorunması bir sıra cinayətlərə yol açır. Bunlardan biri də çirklı pulların yuyulması üçün şəraitin yaradılmasıdır. Məsələn, e-ödəniş sistemlərində həyata keçirilən ödənişlər zamanı vasitəçilikdən imtina edilir. Belə ki, ənənəvi olaraq hüquq-mühafizə orqanları müvafiq cinayətlərin izinə düşmək üçün bank və digər maliyyə müəssisələrinin vasitəçilik xidmətlərindən bəhrələnilir. Çünki bütün maliyyə əməliyyatları onların vasitəsilə həyata keçirilirdi. E-ödəniş sistemlərində bu cür vasitəçilərin olmaması hüquq-mühafizə orqanlarının işini çətinləşdirir.

Hazırda onlayn maliyyə xidmətləri bütün dünya üzrə çox qısa zamanda, böyük sürətlə çoxsaylı maliyyə əməliyyatlarını həyata keçirməyə imkan verir. İnternet fiziki pul əməliyyatlarından asılılığın aradan qaldırılmasına xidmət edir. Nağdsız ödənişlər nağd ödənişləri əvəz edərək puldan fiziki asılılığın aradan qaldırılması istiqamətində ilkin addım oldu. Şübhəli nağdsız köçürmələrlə bağlı ciddi prosedurların müəyyən edilməsi bədniyyətliyərin yeni medodlara əl atmasına gətirib çıxartdı. Çirklı pulların yuyulması sahəsində şübhəli əməliyyatların aşkar edilməsi əməliyyatlarda iştirak edən

maliyyə müəssisələrinin üzərinə vəzifələrin qoyulmasına əsaslanır [4].

VI. İNTELLEKTUAL MÜLKİYYƏT HÜQUQUNUN QORUNMASI MƏSƏLƏLƏRİ

İnformasiya iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən informasiya və biliklərin İnternet mühitində intellektual mülkiyyət hüququnun obyektı kimi qorunması problemi xüsusi aktuallıq kəsb edir. Bu hüquqların etibarlı müdafiə sistemi qurulmadan informasiya iqtisadiyyatının, e-kommersiyanın inkişafı mümkün deyil. İntellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunması iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm komponenti, eyni zamanda, informasiya təhlükəsizliyinin texniki və hüquqi aspektləri kimi çıxış edir.

İnternet mühitində intellektual mülkiyyət hüququnu obyektlərinin qorunması ilə bağlı bir sıra problemlər mövcuddur. Bu problemlər ənənəvi hüquq praktikasında mövcud olmadığına görə onların həlli üçün tamamilə yeni metodların, mexanizmlərin işlənməsi tələb edilir.

İnternetdən istifadə biznes, sahibkarlıq mühiti üçün prinsipial əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, biznesmenlər virtual məkanda öz əmtəə və xidmətlərini ucuz qiymətlər hesabına dünyanın hər yerində reklam etmək, ən geniş ictimaiyyəti məlumatlandırmaq, istehlakçılarla sıx və operativ əlaqə qurmaq imkanı qazanırlar. Bundan başqa, İnternet vasitəsilə bir sıra malların, ilk növbədə, proqram məhsullarının, elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin daha səmərəli satışının təşkili mümkündür. İnternetdən həmçinin müəyyən xidmətlərin göstərilməsi üçün istifadə edilir. Məsələn, kompüterlərdə, serverlərdə qurulmuş proqram təminatına məsafədən xidmət göstərilməsini, konsultasiya xidmətlərini, informasiya xarakterli digər xidmətləri və İnternetin fəaliyyətinin və ondan istifadənin özü ilə bilavasitə bağlı olan xidmətləri göstərmək olar. Bu cür xidmətlərin göstərilməsi bu və ya digər dərəcədə intellektual mülkiyyət hüququnun obyektləri ilə bağlıdır [5].

İnternetdə axtarışın aparılması, informasiyanın yerləşdirilməsi, ötürülməsi və istifadəçilərin qlobal şəbəkədə yerləşdirilən müəllif və əlaqəli hüquq obyektləri ilə tanış olmaları bilavasitə intellektual mülkiyyət hüququna toxunur. İnternetdə sahibkarlar həmçinin öz mallarının, işlərinin və xidmətlərinin fərdiləşdirmə vasitələrindən - əmtəə nişanlarından, malların mənşə adından və firma adlarından istifadə edirlər. Habelə yeni fərdiləşdirmə vasitələri – domen adları meydana gəlib. Domen adlarını qeydiyyatdan keçirənlərlə ənənəvi əmtəə nişanları mülkiyyətçiləri arasında münaqişələrin yaranması halları praktikada tez-tez müşahidə olunur. Nəhayət, intellektual mülkiyyət hüququnun ərazi xüsusiyyəti ilə İnternetin virtual, qlobal təbiəti arasında fundamental ziddiyyət yaranır. Bu ziddiyyət intellektual mülkiyyətin qorunmasına dair ənənəvi qanunvericiliyin İnternetdəki müvafiq münasibətlərə tətbiq edilməsində böyük çətinliklər yaradır. İnternetdə milli sərhədlərin olmaması səbəbindən intellektual mülkiyyətin qorunması ilə bağlı yaranan problemlərin həlli müvafiq milli hüquq sistemlərinin unifikasiyasına yönəlmiş beynəlxalq normaların işlənməsini və qəbulunu tələb edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, indiyə kimi qəbul olunan bir sıra universal beynəlxalq müqavilələrdə İnternetdə müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların qorunmasına dair normalar öz əksini tapsa da, onlar ən ümumi məsələləri tənzimləyir, bu sahədə meydana

çıxan bir sıra münaqişələri həll etmir. Ona görə də İnternetdə intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunmasına dair xüsusi beynəlxalq konvensiyanın qəbul edilməsinə böyük ehtiyac duyulur.

VII. FƏRDİ MƏLUMATLARIN QORUNMASI PROBLEMLƏRİ

İqtisadi təhlükəsizliyin daha bir mühüm istiqaməti sosial təhlükəsizliklə bağlıdır. Sosial təhlükəsizlik – şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin həyati vacib maraqlarının qorunma səviyyəsidir. Fərdi məlumatların qorunması məsələsi də sosial təhlükəsizliyin mühüm tərkib hissəsi kimi çıxış edir.

İnternet-texnologiyalar fərdi məlumatların toplanması və istifadəsi üçün effektiv vasitələr olsalar da, bütün bunlar şəxsi həyatın toxunulmazlığı üçün ciddi təhlükələr yaradır. Bu problemin həlli böyük iqtisadi və sosial əhəmiyyət daşıyır. Ona görə də yaranan bu situasiya İnternet siyasətinə yenidən baxılmasını tələb edir. İlk növbədə, İnternet xidmətlərinin konfidensiallıq rejimi təmin edilməlidir. İstehlakçı etimadının doğruldulması onun təhlükəsizliyinin, şəxsi həyatının toxunulmazlığının təmin edilməsini tələb edir. İnformasiya iqtisadiyyatının inkişafını şərtləndirən əsas məsələlərdən biri də məhz istehlakçı etimadının qazanılmasıdır. Doğrudur, müəyyən qanunvericilik aktları vətəndaşların istehlakçı qismində bu hüquqlarını tanıyır. Lakin bu hüquqların təmin edilməsi üçün, ilk növbədə, texniki təminat tələb olunur. Deməli, fərdi məlumatların qorunması məsələsi informasiya təhlükəsizliyinin vəzifələri sırasına aiddir [4].

Fərdi məlumatlar marketinq fəaliyyəti, İnternet xidmətlərinin göstərilməsi üçün çox qiymətli resursdur. Həm də informasiya iqtisadiyyatının uğurlu inkişafı fərdi məlumatların asan toplanması, analizi və istifadəsindən bilavasitə asılıdır. Ona görə də fərdi məlumatların istifadəsi ilə bağlı məhdudiyətlərin tətbiqi informasiya iqtisadiyyatının inkişafına əngəl ola bilər.

Digər problem İnternetdə innovasiyaların sürətli inkişafına çevik reaksiya verə bilən konfidensiallıq siyasətinin reallaşdırılması mexanizminin hazırlanması ilə bağlıdır.

Kommersiya konfidensiallığının qorunmasına dair beynəlxalq miqyasda vahid siyasətin hazırlanması zəruridir. Çünki İnternet iqtisadiyyatı qlobal məkanı əhatə edir. Müvafiq milli qanunvericilik aktları arasındakı uyğunsuzluq isə İnternet iqtisadiyyatının inkişafı üçün əlavə problem yaradır. Eyni zamanda, milli-mədəni fərqliliklərin mövcudluğu da bu sahədə vahid siyasətin hazırlanmasında çətinlik törədir.

Konfidensiallıq siyasəti həmçinin bütün maraqlı tərəflərin bu prosesdə aktiv iştirakı şəraitində uğurlu şəkildə hazırlana bilər. Belə ki, bu prosesdə dövlət orqanları ilə yanaşı, biznes, vətəndaş cəmiyyəti, elmi və texniki cəmiyyətlərin iştirakı vacibdir. Əks halda, hazırlanan siyasət bütün maraqları əks etdirməyəcək.

NƏTİCƏ

Ölkənin informasiya iqtisadiyyatının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi bu sahədə konseptual baxışların, dövlət siyasətinin formalaşdırılmasını, hüquqi, metodiki, elmi-texniki və təşkilati tədbirlərin görülməsini tələb edir. O cümlədən

statistik, maliyyə, birja, vergi, gömrük informasiyasının toplanması, işlənməsi, saxlanması, ötürülməsi sistemlərin və vasitələrinin yaradılması, inkişafı və qorunmasına dövlət nəzarətinin təşkili və həyata keçirilməsi vacib məsələlərdəndir. İnformasiyanın mötəbərliyinin, tamlığının və qorunma səviyyəsinin təmin edilməsi üçün dövlət statistik hesabat sisteminin təkmilləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İnformasiyanın mühafizəsinin milli sertifikatlaşdırma vasitələrinin işlənməsi və onların statistik, maliyyə, birja, vergi, gömrük informasiyasının toplanması, işlənməsi, saxlanması, ötürülməsi sistemlərinə və vasitələrinə tətbiqinə nail olmaq lazımdır. İntellektual kartların, elektron pul və elektron kommersiya sistemlərinin bazasında milli mühafizə sistemlərinin işlənməsi və tətbiqi, həmin sistemlərin standartlaşdırılması, həmçinin onların istifadəsini rəqləmləşdirən normativ-hüquqi bazanın işlənməsi zəruridir. Həmçinin iqtisadi informasiyanın toplanması, işlənməsi, saxlanması və ötürülməsi sistemlərində işləmək üçün heyətin seçilməsi metodlarının hazırlanması və təkmilləşdirilməsi aktuallıq kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT

- [1] Кастельс М., Информационная эпоха: экономика, общество и культура, Изд-тво: ГУ ВШЭ, 2000, 458 с.
- [2] Ивин Л.Н., Куклин В.М., Информационная экономика, Харьков: Изд-во Кроссроуд, 2005, 436 с.
- [3] Понимание киберпреступности: Руководство для развивающихся стран, МСЭ, 2009, <http://www.itu.int/-ITU-D/cyb>
- [4] Əliquliyev R.M., Mahmudov R.Ş., İnternet mühitində iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi: mövcud problemlər və həlli yolları, “İnformasiya cəmiyyəti problemləri”, №1, 2012.
- [5] Əliquliyev R.M., Mahmudov R.Ş., İnternet mühitində intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunması məsələləri. Ekspres-informasiya. İnformasiya cəmiyyəti seriyası, Bakı, “İnformasiya Texnologiyaları” nəşriyyatı, 2010, 60 s.